ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2017:32
ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING

Härdar och stolphål intill gravfälten Hammarby 20:1 och Hammarby 17:1

St Tidö 1:6, Hammarby socken, Eskilstuna kommun, Södermanland

Erica Strengbom

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2017:32
ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING

Härdar och stolphål intill gravfälten Hammarby 20:1 och Hammarby 17:1

St Tidö 1:6, Hammarby socken, Eskilstuna kommun, Södermanland

Erica Strengbom

Lst dnr 431-1097-2017

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

© 2017 Arkeologgruppen AB

Arkeologgruppen rapport 2017:32
Författare Erica Strengbom
Grafisk form Nina Balknäs@Högtorps Diverse
Omslagsfoto Gravfältet Hammarby 20:1 sett från nordöst.
Foto Om inte annat anges är fotografierna tagna av Arkeologgruppen AB.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_170001

Innehållsförteckning

Sammanfattning 5
Inledning 5
Bakgrund och kulturmiljö 5
Tidigare arkeologiska undersökningar 7
Syfte och frågeställningar 7
Metod och genomförande 9
Resultat 9
Delområde 1 intill gravfältet Hammarby 17:1 9
Delområde 2 13
Delområde 3 15
Tolkning 16
Utvärdering av resultaten
i förhållande till undersökningsplanen 17
Bilagor 20
Bilaga 1. Schakttabell 20
Bilaga 2. Anläggningstabell 21
Bilaga 3. Vedartsanalys 22
Bilaga 4. ^{14}C-analys 23

Mälaren
Mälaren
Eskilstuna
Torshälla
Hällbybrunn
Skogstorp
Hällsta
Kvicksund
Tidö-Lindö
Fullerö
Barkarö
Granfjärden
Fagerön
Lilla Blacken
Blacken
Sundbyholmsön
Trossön
Skutterön
VÄSTMANLAND
SÖDERMANLAND
Ängsholmen
Tumbo
Munkhammar
Sundbyholm
Hugelsta
Skjutfält
Odlaren
Eskilstunaån
Hällberga
Torsberga
Kolunda
Kalbro
Aria
Medje
Rinkesta
Bälgviken
Bårsten
St. Grytsjön
Forskilen
Axnäs
Spånga
Räffla
Tummelsta
Slyfan
Eklängen
Orbacken
Bjurkärr
Kvarntorp
Nytorp
Ribbingelund
Kyng
Fagelsk.omr.
Nastorp
Prostokna
Bondökna
Eskilstuna flygplats
Lindholm
Kjulaås
Jäder
Bränne
Strand
Sörfjärden
Hässelbyholm
Silverhällarna
Edeby
Björksund
Rällinge
Hälgarö
Bergshamma
Mora
Almby
Nybble
Fiholm
Sunaby
Asby
Ostra
Vallby
Torsborg
Djursta
Lövhulta
Gökvista
Hammarby
Barva
Lövlunda
Lindö
Nybynäs
Flitbo
Rästock
Harkie
Lybeck
Mårtenshamn
Gäddeholm
Kärrbo
Kalvudden
Almö-Lindö
Gångholmen
Fröholmen
Askö
Vasterang
Ormhäll
Ridön
Torpstaden
Aggarön
Nyselingen
Tärnö-ö
Tidö
Vikhus
Fiholm
Akerby
Fagelsk.omr.
Lövsta
Valby
Tibble
Löpdal
Vandle
Säby
Gruffetorpsholm
Skohagen
Hor
Rytterne
Stora Ellby
Strömsholms naturres.
Stensjö
Nyckelön
Fagelsk.omr.
Kvicksund
Torshälla huvud
Sundbyvik
Malarbaden
Vasbyholm
Udden
Broby
Torpuoga
Räby-Rekarne
Hagby
Asby
Vingsleby
Almby
Asby
Valby
Lista
Dalhagen
Borsökna
Magla
Hoeby-Rekarne
Gillberga
Rossvik
Eka
Biby
Böcklinge
Vargarn
Nabben
Lövön
Hedlandet
St. Kvisslan
Mo
Lundby
Arby
Räffla
Stenkvista
Vasterås-Barkarö
Almö-Lindö
Gäddeholm
Kärrbo
Lindö
Nybynäs
Flitbo
Rästock
Harkie
Lybeck
Mårtenshamn
Granfjärden
Fagerön

Sammanfattning

Med anledning av att Strängnäs Energi och Miljö AB (SEVAB) gräver ner kraftkablar i Hammarby socken har Arkeologgruppen AB utfört en schaktningsövervakning på en del av ledningssträckan som angränsade till två gravfält: Hammarby 20:1 och Hammarby 17:1. Fältarbetet utfördes under två dagar i mars år 2017. Strax nordväst om gravfältet Hammarby 17:1 hittades botten av en härd och sydöst om gravfältet Hammarby 20:1 undersöktes ytterligare en härd. Kol från härden analyserades och ^{14}C-daterades till romersk järnålder. Två stenskodda stolphål påträffades också i åkermark intill en åkerholme.

Inledning

Länsstyrelsen i Södermanland har beslutat om en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning av ledningssträckningen i Hammarby socken i Eskilstuna kommun. Undersökningen genomfördes av Arkeologgruppen AB under två dagar i mars år 2017 och uppdragsgivare var SEVAB Strängnäs Energi AB.

Bakgrund och kulturmiljö

Undersökningsområdet ligger norr om Eskilstuna och utgörs av flack lermark med bergs- och moränhöjder. Lermarken som benämns Kafjädern utgörs idag till största del av jordbruksmark men har under förhistorien legat under vatten med en fjärd tillhörande Östersjön och senare Mälarens vatten. Under stenåldern låg området helt under vatten. I takt med landhöjningen blev området under bronsåldern ett skärgårdslandskap med större öar. Under yngre järnålder hade stora delar av området anslutits till fastlandet. På de nya landområdena etablerades gårdar och byar. De många –*sta* och –*by*namnen indikerar förhistoriska ursprung. Området fornminnesinventerades år 1956 och besiktigades vid en revideringsinventering år 1986. Inventeringen visar att området är rikt på fornlämningar i form av gravar, gravfält, fornborgar och runstenar. Det finns flera äldre järnåldersgravfält med kontinuitet in i yngre järnålder; bland dem Ormkullen (Hammarby 20:1 och Hammarby 17:1) (d01kunskapsunderlag_kafjadern) (se figur 2). Gravfälten ligger på en grusås som löper parallellt med det nu aktuella undersökningsområdet. Hammarby 20:1 består av cirka 60 synliga gravar. Gravarna utgörs av cirka tio högar och 50 stensättningar, varav flera är yt- och kantskadade av grustäkter, odling och sannolikt även av den bruksväg som löper genom gravfältet. Ytterligare ett gravfält (Hammarby 17:1) ligger nordöst om åsryggen på ett mindre impediment. Hammarby 17:1 består av nio anläggningar, varav fyra är osäkra. De består av två högar och sju stensättningar (www.fmis.raa.se).

Härdar och stolphål intill gravfälten Hammarby 20:1 och Hammarby 17:1

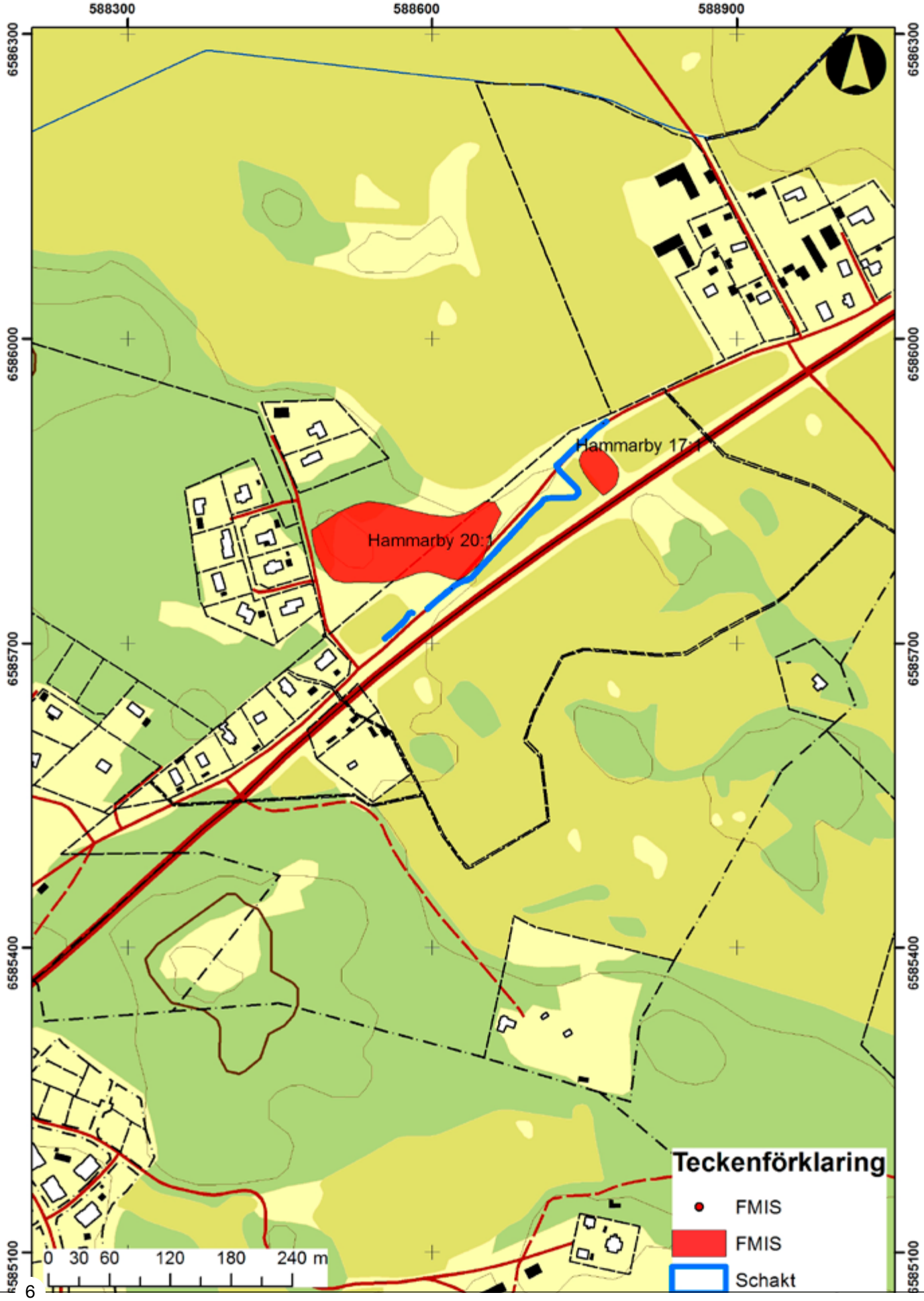

Figur 2. Fornlämningsbild kring undersökningsområdet. Skala 1:5 000.

Den äldsta kartan över undersökningsområdet från år 1695 visar åsen med gravfälten som betesmark med små åkerlappar. Sydöst om gravfälten syns åkermark. På storskifteskartan från år 1807 beskrivs åsen som gärdesbackar.

Tidigare arkeologiska undersökningar

År 2012 utfördes en arkeologisk utredning i undersökningsområdet. Sammanlagt fyra schakt grävdes inom det nu aktuella området. I två av schakten framkom anläggningar och kulturlager (se figur 3). Sydöst om gravfältet Hammarby 20:1 och cirka tio meter söder om den nu övervakade schaktsträckan hittades i åkermark två mindre stolphål. Sydöst om gravfältet Hammarby 17:1 påträffades ett tjockt kulturlager med tegel och fragment av obrända djurben. I lagret hittades också två små skärvor förhistorisk keramik (Svensson Hennius 2013:1).

Vid samma utredning påträffades också, cirka 450 meter norr om undersökningsområdet, boplatslämningar i form av ett stolphål som överlagrades av en ränna. Rännan och stolphålet undersöktes och togs bort vid utredningen. I stolphålet hittades två skärvor keramik, lerklining och kol som ^{14}C-daterades till romersk järnålder (250–430 e. Kr.). Nordväst om boplatslämningarna ligger gravfält Hammarby 22:1 (Svensson Hennius 2013:1).

I samband med planer på ett bostadsbygge i anslutning till boplatsen och gravfältet utfördes sommaren år 2015 en arkeologisk förundersökning. Sex schakt grävdes med en sammanlagd yta om 120 kvadratmeter. Inget av antikvariskt intresse påträffades (Färjare 2015:2).

I området Djursta cirka 650 meter sydväst om undersökningsområdet gjordes år 1999 en särskild utredning där tre stensättningar (Eskilstuna 606:1–3) och en härd (Eskilstuna 606:4) upptäcktes (www.fmis.raa.se).

Syfte och frågeställningar

Syftet med den arkeologiska undersökningen var att löpande undersöka och dokumentera de delar av fornlämningen som berördes samt att ta tillvara fynd. Syftet med den särskilda åtgärden i form av arkeologisk kontroll var att vid behov justera ledningens sträckning så att den inte berörde fornlämningen.

Härdar och stolphål intill gravfälten Hammarby 20:1 och Hammarby 17:1

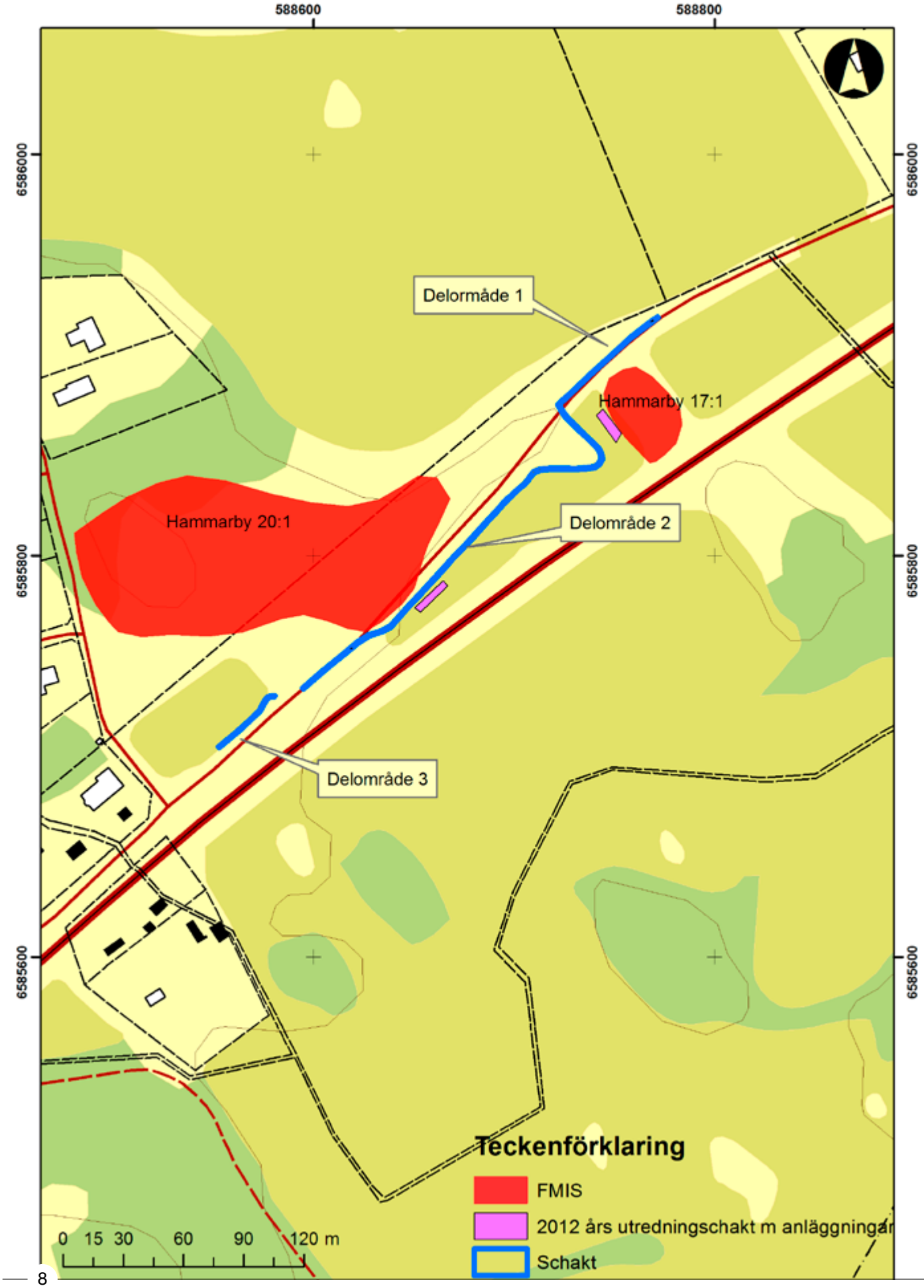

Figur 3. Undersökningsområdet. Skala 1:2 500.

Metod och genomförande

Den arkeologiska undersökningen utfördes som en schaktningsövervakning, vilket innebar att schaktningsarbetet övervakades i delsträckor där nya ledningsschakt togs upp, i eller i närhet av fornlämning eller fornlämningsområde. Undersökningen utfördes med hjälp av traktorgrävare. Där anläggningar påträffades rensades dessa fram och bedömdes till karaktär och avgränsades varpå de mättes in, fotograferades i plan, undersöktes och beskrevs i text. Mätning skedde med RTK-GPS i koordinatsystemet SWEREF 99TM. Mätdata lagrades i Intrasis 3 och redigerades i ArcGIS 10.2.2.

Resultat

Sammanlagt övervakades cirka 340 meter inom och i närheten av gravfälten Hammarby 17:1 och Hammarby 20:1. Schaktsträckan delades in i tre delområden (se figur 3).

Delområde 1 intill gravfältet Hammarby 17:1

Schaktet som övervakades grävdes i nordöstlig-sydvästlig riktning längs den bruksväg som löper genom gravfälten Hammarby 17:1 och Hammarby 20:1. Sträckan mätte cirka 50 meter och grävdes med en bredd på 0,6 meter till ett djup av 0,2–0,70 meter. I höjd med gravfältets norra del påträffades ett tunt lager med kol och skörbränd sten blandat med lera, vilket tolkas vara resterna av en härd (se figur 4).

Från norra schaktväggen till härdens södra kant var det cirka 1,2 meter. Härdens djup i schaktväggens profil var cirka 0,02 meter.

Härden har troligen förstörts antingen av plöjning, eller när vägen anlades. Ett 0,2 meter tjockt lager sandig silt med taktegel och krossat tegel överlagrade härdresten. Lagret har sannolikt tillkommit som underlag för vägen. Strax söderut framkom berg på 0,20 meters djup.

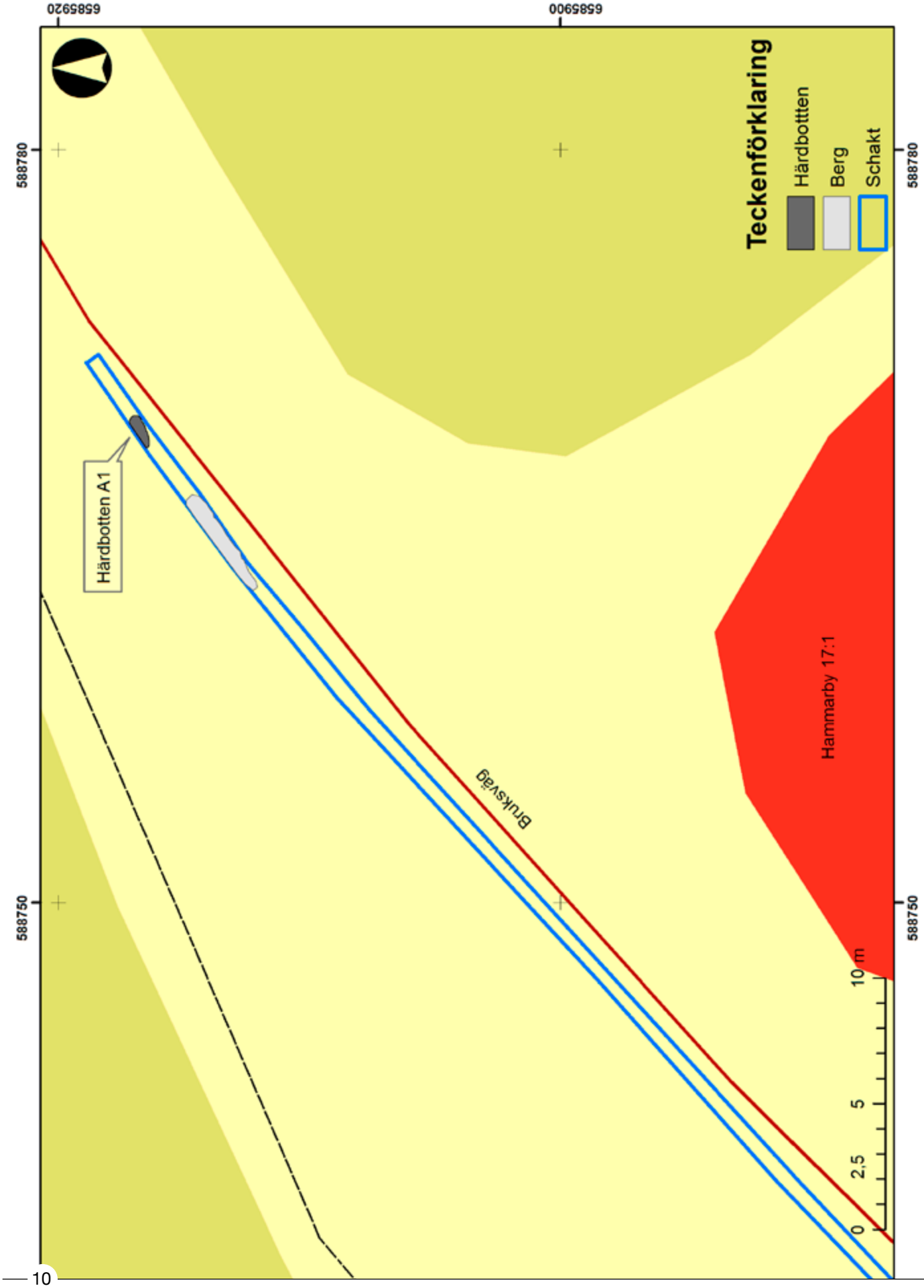

Figur 4. Plan över delområde 1 med härdbotten. Skala 1:200.

Figur 5. Härdbotten med skörbränd sten syns i botten av schaktet. Foto taget från sydöst.

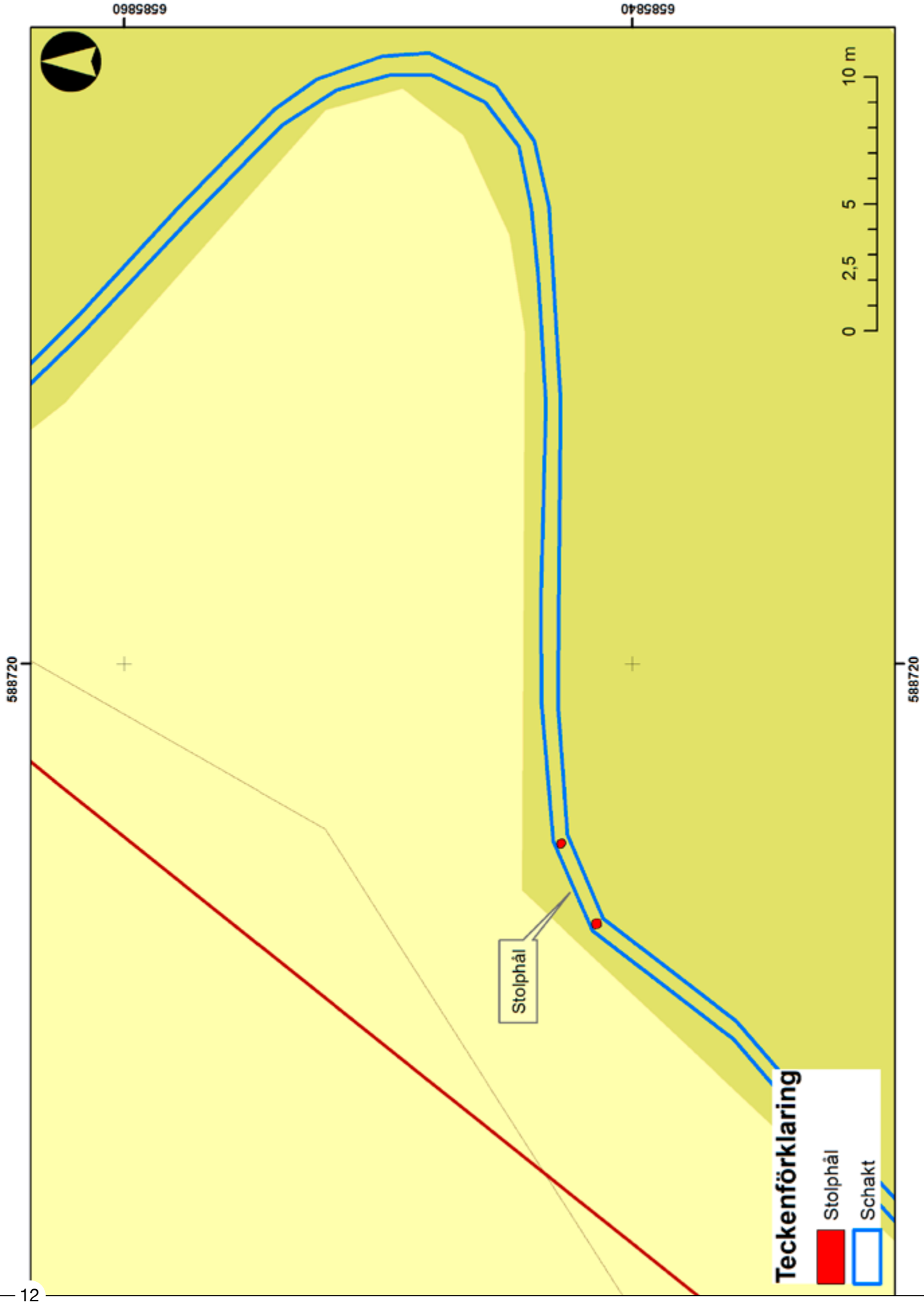

Figur 6. Plan över delområde 2 med stolphålen. Skala 1:200.

Figur 7. Delområde 2 sett från nordväst. Stolphålen hittades där schaktet svänger.

Delområde 2

Grävdes i åkermark sydväst om gravfälten Hammarby 17:1 och Hammarby 20:1. Schaktet grävdes runt en åkerholme. Marken bestod här av 0,10 meter grästorv över över ett 0,20 meter tjockt ploglager. Undergrunden bestod av grå lera som i öster vid åkerholmens udde övergick i sandig morän. I höjd med åkerholmens sydvästra kant påträffades två stenskodda stolphål (A2 och A4) (se figur 6). De liknade varandra i form med en diameter på 0,3 meter och ett djup på 0,20 meter. Båda var skodda med två stenar vardera. Fyllningen bestod av lerig silt med enstaka kolfnyk. Stolphålen låg i nordvästlig-sydöstlig riktning, cirka tre meter från varandra. Inga spår av det kulturlager med tegel och förhistorisk keramik som påträffades vid 2012 års utredning syntes i schaktet.

Schaktet grävdes sedan söderut parallellt med den bruksväg som skär gravfältet Hammarby 20:1. Vid utredningsgrävningen år 2012 hittades två mindre stolphål öster om det aktuella schaktet som tolkades vara en del av en hägnad. Inga spår av en fortsättning av denna hägnad hittades vid detta tillfälle. Där åker övergick i en åkerholme svängde schaktet västerut och grävdes i kanten av bruksvägen. I åkerkanten upp mot vägen noterades ett lager med sandig silt blandat med taktegel och kakelugnsfragment. Lagret har sannolikt fyllt ut slänten ner på

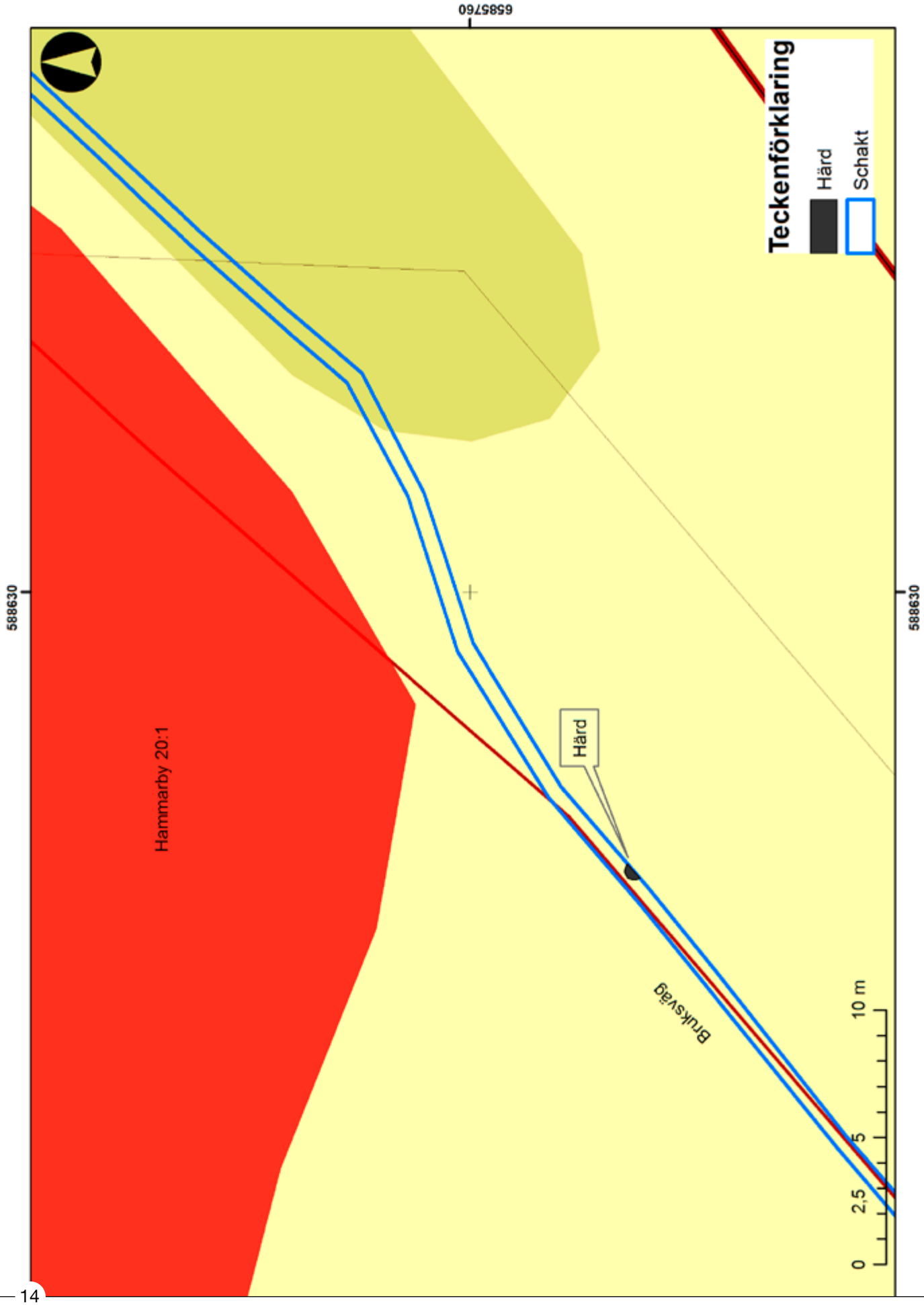

Figur 8. Plan över härd i delområde 2. Skala 1:100.

Figur 9. Foto av härd i botten på schaktet. Sedd från nordväst.

åkern. Cirka fem meter från åkerkanten påträffades en härd (A3) som mätte 0,6 meter och hade ett djup av 0,10 meter (se figur 8). Kol samlades in från härden och en vedartsanalys visade att kolet var kärnved från tall, vilket i sig kan ha en hög egenålder. Det vill säga att trädet var relativt gammalt när det höggs ned. En 14C-analys daterade kolet till 300–400-tal e.Kr. romersk järnålder – folkvandringstid (1340 ± 30 BP, vilket kalibreras till 336–472 e.Kr. 2σ).

Delområde 3

Öster om delområde 3 hade kablar borrats under Mälarvägen och bruksvägen. Schakt 3 anslöt till kablarna söder om gravfält Hammarby 20:1. Marken bestod av en mindre åker i träda. Ett cirka 40 meter långt avsnitt övervakades. Under 0,10 meter grästorv låg ett 0,2 meter tjockt ploglager. Undergrunden bestod av gråbrun lera. Under grävningen vattenfylldes schaktet. Inget av antikvariskt intresse påträffades i detta område.

Tolkning

Härden som daterats till äldre järnålder, bör sättas i samband med det intilliggande gravfältet. Härden tillsammans med härdbotten indikerar att en eller flera boplatser finns i området, men det kan inte uteslutas att lämningarna istället utgör spår efter ritualer med koppling till begravningsceremonier på det intilliggande gravfälten.

Stolphålen däremot hör mer troligt till historisk tid. Placeringen i åkermark intill en åkerholme talar för att det rör sig om delar av en beteshägnad. Då stolphålen var cirka 0,3 meter i diameter bör något kraftigare stolpar stått i hålen. Det skulle kunna handla om grindstolpar till en gärdesgård. Att åsen använts till beteshägnad syns på historiska kartor. Den äldsta kartan från år 1695 visar att gravfälten omgärdades av gärdesgårdar med små åkerlappar i de flackare partierna. På 1807 års storskifteskarta beskrivs åsen som en gärdesbacke.

Inga spår av de anläggningar eller kulturlager som dokumenterades vid utredningen år 2012 påträffades vid schaktningen. Däremot ger de tillsammans med de nu påträffade anläggningarna ytterligare indikationer på att det handlar om boplatslämningar i gravfältens ytterkanter.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Den arkeologiska undersökningen genomfördes enligt undersökningsplanen. Arbetet gick som planerat och resultaten var i linje med vad som kunde förväntas. Inga avsteg gjordes från undersökningsplanen.

Referenser

Tryckta källor

Färjare, A. 2015. *Arkeologisk förundersökning av Kullen, Stora Tidö 1:25.* Eldrun arkeologi och landskap. Arkeologiska skrifter 2015:2.

Svensson Hennius, J. 2013. *Ostra – Viggeby – Djursta. Särskild arkeologisk utredning inför ombyggnad av elnät*. SAU rapport 2013:1.

Kartor och arkivmaterial

HISTORISKA LANTMÄTERIAKTER

Lantmäteristyrelsens akiv

St Tidö Geometrisk delination 1695. C 26-9:2

St Tidö 1-5 Storskifte 1807 C26-9:4

St Tidö 1-5 Laga skifte 1831 C26-9:6

WEBBMATERIAL

FMIS fornsök Riksantikvarieämbetets digital fornminnesregister. http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html. 2017-03-02.

Lantmäteriets digitala databas för historiska kartor www.lantmateriet.se2017-05-18

Länsstyrelsen Södermanland. http://www.lansstyrelsen.se/sodermanland/SiteCollectionDocuments/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/planfragor/Riksintressen/Kulturmiljo-kunskapunderlag/d01_kafjarden 2017-05-22

Tekniska och administrativa uppgifter

Län	Södermanland
Kommun	Eskilstuna
Landskap	Södermanland
Socken	Hammarby
Fastighet	Stora Tidö 1:6

Fornlämningsnummer	Hammarby 17:1, Hammarby 20:1

Lämningstyp
gravfält

Datering
järnålder

Typ av undersökning
Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Länsstyrelsens diarienummer
431-3277-2016

Arkeologgruppens projektnummer
Ag2016_63

Projektledning	Erica Strengbom
Personal	Erica Strengbom

Undersökningstid	2017-03-06 till 2017-03-08
Undersökt yta	192 m^2, 320 löpmeter
Inmätningsteknik	RTK-GPS
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Arkiv
Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv
Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd
Inga fynd omhändertogs.

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell

Delområde	Storlek (m)	Djup (m)	Bredd (m)	Beskrivning
1		0,2-0,7	0,6	Grävdes i vägkant, en härdbotten framkom. I södra delen av schaktet låg berggrund på 0,2 meters djup. Torv, påfört lager av grus sand och taktegel. Undergrunden lera och berg.
2		0,7	0,6	Grävdes runt en åkerholme. Torv 0,15 meter, ploglager 0,20-0,25 meter. Steril lera på 0,40 meter. Grå lera som i öster övergick i sandig morän. I vägbanken påfört grus 0,30 meter, på morängrus. Anläggning A3 härd.
3		0,7	0,6	Åker i träda. 0,1 meter torv, 0,25 meter ploglager, steril kompakt lera. Schaktet vattenfylldes vid schaktning. Inget av antikvariskt intresse.

Bilaga 2. Anläggningstabell

A-nr	Typ	Storlek (m)	Djup (m)	Beskrivning
1	Härdbotten	1,2x0,4	0,02	Härdrest. Kol uppblandat med lera. Enstaka skörbränd sten.
A2	Stenskott stolphål	0,3	0,2	Gråbrun sandig silt med kolfnyk. Stenskott med två mindre stenar.
A3	Härd	0,6	0,1	Svart silt, rikligt med kol och enstaka skörbränd sten.
A4	Stolphål	0,3	0,2	Gråbrun sandig silt med kolfnyk. Stenskott med två mindre stenar.

Bilaga 3. Vedartsanalys

Ulf Strucke, Arkeologerna SHM

ANALYSPROTOKOLL
Landskap: Södermanland Socken: Hammarby
Fastighet: - RAÄ nr: 20
Kategori: Gravfält

AnalysId: 14134
Anläggning: A3 Härd Provnr: Prov1
Vikt (g): 0,3 Analyserad vikt (g): 0,3
Fragment: 6 Analyserat antal: 6
Art: Gran Antal: 6
Material: Träkol
Kommentar: Kärnved

BetaCal 3.21

Calibration of Radiocarbon Age to Calendar Years

(High Probability Density Range Method (HPD): INTCAL13)

(Variables: d13C = -24.3 o/oo)

Laboratory number **Beta-465601**

Conventional radiocarbon age **1640 ± 30 BP**

95.4% probability

(75.8%)	336 - 436 cal AD	(1614 - 1514 cal BP)
(15.9%)	486 - 534 cal AD	(1464 - 1416 cal BP)
(3.8%)	446 - 472 cal AD	(1504 - 1478 cal BP)

68.2% probability

(58.6%)	380 - 428 cal AD	(1570 - 1522 cal BP)
(6%)	353 - 366 cal AD	(1597 - 1584 cal BP)
(3.6%)	497 - 505 cal AD	(1453 - 1445 cal BP)

Hammarby A3

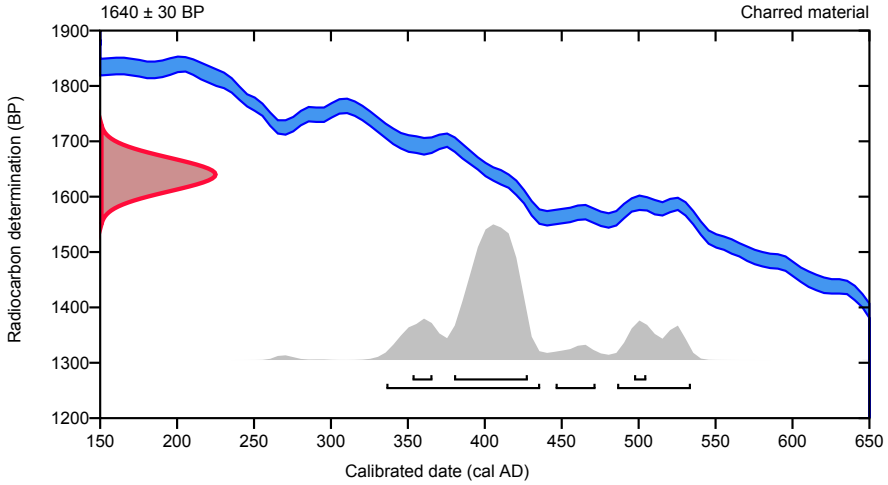

Database used

INTCAL13

References

References to Probability Method

Bronk Ramsey, C. (2009). Bayesian analysis of radiocarbon dates. Radiocarbon, 51(1), 337-360.

References to Database INTCAL13

Reimer, et.al., 2013, Radiocarbon55(4).

Beta Analytic Radiocarbon Dating Laboratory
4985 S.W. 74th Court, Miami, Florida 33155 • Tel: (305)667-5167 • Fax: (305)663-0964 • Email: beta@radiocarbon.com